

विद्यमान आत्म्या एतद्विधानेन नालाभात्, न कदापि

कालो आहे, प्रतिक वतली आहे. नागपूर ते पुणे पर्य-

न्तलेल महाराष्ट्र हे आम्ही विसरू लागले आहे.

आम्हीला मीपदकार्याची तसा वाटत नाही, रामरावर्वाची

करर वाटत नाही, तपस्वी बाबासाहेबवांना आम्ही मन-

सुख्यात धरत नाही व नाशकाऱ्या निकालपर्यंत देखील

आम्हीला देस निघत नाही. आम्हीला मीत रावर्वाची.

फिकर आहे आम्हीला राव हिंसलाल-जळी राव,

देवकी राव, काशीप्राणाली राव ! आणि या मीतिने

आम्हीला हेतूक घासत आहे, की निर्यातपट्टी ब्रह्मराक्षस

ही साधा त्याय देखील आम्हीला सुचत नाही. काक्षस

आपल्या कांठावर व मांड्यांन रावपट्टी व रावपट्टीवांची

तरे विवेकान पुढे दाखवणारे आहे व आम्हीला मात्र

याचा सुतलेल पाहणारे व त्याचे पूर्व चोरीत

हुंडकामां, आम्हीला, गिडकामां, विसरू, देणामसुंदर-

प्रकाराने पडता पाहू.

उत्कळाऱ्या मनासाठी पक्षापुढे घुप जाऊ, पण

रावशाहीत निळवणारे नाही, ती राक्षसता कल्पनेत

देखील धार नाही; निर्यात निर्यात आरुचान

परिणामान्वर शमन देखील विचर होऊ देणारे

नाही ! हे कथाचे लक्षण - आमच्या व्यापक बुद्धीचे

लोकसमाहक घुर्वाचे ? विद्याल दृष्टीचे ? की मीतिचे ?

कारणचे ? - फलीवलाचे ? - गवारी पूर्वा ते नागपूरपर्यंत

फकत धासत ते राजा होतलेहे । आपल्या समाज

पण जातिनिर्णयाचा एक मुद्दा सोडला, तर काक्षस

व आम्ही याऱ्यातीत मनभेद मिटले, असं आम्ही

घटनेन चालवू की काय, याचे उत्तर आम्हीस पाहिजे.

१९२० साली कुठे होला जातिनिर्णय ? २३-२४

साला कुठे होला जातिनिर्णय ? यासू कौटिल्य

प्रवृत्तीचा वाद असल्यामुळे स्वराज्यपक्ष काढणे अप-

रिहित होते असं निर्यात प्रवृत्ती

पक्ष तर काश्मिरी प्रजाऱ्या वादावर निघाला नाही ?

मनाभावलेल व मीतिने निर्णयाचे मुद्दे आजच कसे

तेपत्तीलेल विवेकान होतले ? आपण होक्या-

वर काढेच-हेतूक घासू घासू असले, तर

आम्ही काही देणामां, घटनांमना, मीतिपट्टीचा

अधिकार देणामां, मीति कल्पना

व देणामां, मीति कल्पना

कांक्षेच्या मांड्यात अक्षय्याला धार्यात असले, तर

आम्ही काही उजर नाही. पण कल्पनांने जे जे विचा-

यले, ते आम्ही असं नाला, की हे मीति प्रगटत नसे

ती विमत्या आत्मज्ञान आहे. खरे व इतर कांक्षेसवाले

देखील या संज्ञानाशीही दृष्ट्यांन वापरतात, हे आम्ही

जाणतात. होतले घटनांमना, घटनेत घटनांन रावर्वाची,

तोही अधिकाराचा अर्थ, घट्टी अधिकार प्रहण, जिभ-

वर असहकार, अंतरीत प्रतिहकार - त्यांचेहि धारण

शेजाने एक घटनेत एक असं नरतीणाने आहे हे आम्ही

काढतां यावा ? जातिनिर्णयविषया चळवळ आंतची

असो, की, बाहेरची असो, घटनांमनाचा प्रथान हेतू

साधलेल असा वनात व स्वातंत्र्याऱ्या प्रयुत्तर चळवळीचा

एक माग म्हणून, कठोरपणे व. खऱ्याऱ्या कमीटीचा

उपय व अग्रशा देतो. अर्थात जातिनिर्णयाचा प्रथ

उपय साजत तर, आम्ही या माणाने धारणाची होला

निडता व युक्त्युक्ता माणले जाईल व नंतर खरेपक्ष

मतनिर्दोषीऱ्या या किंवा त्या बरवळीत (lobby)

पातळ घालील. ती असं खिळमखिळ घालू घालू, की या

प्रकारां विमत्या पाठपुरावा आम्ही केले, तर आमचे

प्रथान हेतू दृष्ट्यातीले व मुख्य कायचे नासले. म्हणून

तदर्थ राहणेच आम्हीला माग आहे आणि त्याऱ्या मीतिने

त्यांचे धारण आम्ही सुचले असले. सरकारला विवेक-

व्याऱ्या कायकामस स्वातंत्र्याऱ्या चळवळीत अर्थात

स्थान आहे. व तेवढ्या पुढी जातिनिर्णयविषयात कसहि

या चौकटीत बसवता येईल. पण मुसलमानांना विवेक-

व्याचा विवेक उचलून घ्यावेच नाला व नाला ?

कारण, त्यामुळे

विषयाने, स्वातंत्र्याची मायचे चळवळ व घटना-

मनाचा सायच कायकाम आंकष होऊन जाईल ना ? जो

त्याय आंतल्या चळवळीस अर्ण, तीच बाहेरच्याहि.

बाहेरचीहि चळवळ खरेपक्ष अर्थात त्याच माणाने हो-

प्र/२६

30

१

नकार्याशक्तो प्रतिनिधिरेव ॥ तथा चार्थद्रव्ययोर्विरोधेथे बलीयानुदति सचिन्ते भवति ॥ इत्था
 परं सामर्थ्ये सति गुणसंपादनार्थे न प्रतिनिधिसंपादनव्यः ॥ इव्यगुणविरोधे इव्यबलवत् एतदु
 क्तं भवति ॥ यत्कार्यार्थतवा यदि हिनंतस्य तत्कार्याशक्तो न प्रतिभिरूपं तत्कार्यकरणाय स्वीकर्त
 व्यं ॥ तथा च प्रतिनिधिप्रयोगे विरिन्समापनारायादिध्यपराधशंकया प्रायश्चित्तनक
 र्त्तयं ॥ तत्र स एव विध्यर्थः फलितो भवति ॥ या विनष्टसंधानं दिविधं ॥ प्रत्यक्षमतींद्रियं न
 तत्राद्यं यथा ॥ यथा यतनादपगतस्य वनेः पुनस्थापनं ॥ सूक्ष्मस्य बाहविषो ग्रहणयोग्य
 स्य पुनर्ग्रहणं ॥ द्वितीयं तु सोमजपादिभिः ॥ यत्रातींद्रिये संधाने सोमादिन विहितं

श्रीरुसिंह

१ १

त्रभ्रभुवः स्वः स्वोहेति सर्वप्रायश्चित्तं कर्तव्यमिति वृत्ते रडुक्तोयंतयः ॥ अथापस्तंबोक्तं
 ॥ श्रुतिलक्षणं प्रायश्चित्तं विध्यपराधे विधीयत इति ॥ अत्र प्रायश्चित्तनिमित्ते श्रुयमाण
 द्विग संख्यादिकर्मविवक्षितं ॥ यथापुरोगमः शीयतेत्यत्रैकत्वं यद्यथापदेत्यत्र संख्या ॥
 तेन पुरोगमशयोर्बहुतांशोऽप्रायश्चित्तप्राप्त्या तथा द्वादशपद्यांवा प्रायश्चित्तान् तथा च
 विध्यपराधेन्यथाकरणे श्रुत्युक्ते प्रायश्चित्तं विधीयते ॥ यथांतरागमने प्रायश्चित्तप्रसक्ति
 रिति ॥ यथावायागार्थप्रयत्नेन वा स्तोत्रोपतिहोमो विध्यपराधाभावात् ॥ यत्र कस्मि
 न्निमित्ते श्रोतस्मार्तयोः प्राप्तिस्तत्र श्रोतमेव विधीयत इति ॥ यथा ब्रह्मोदताग्नि

११ अधि

(3)

२

पाक
नाशेषु नररानां तनायाश्चेति ॥ तथा एकस्मिन्निमित्ते विहितानि क्वचित्समुच्च
यंते ॥ यथा स्कन्धे मिसंत्रणा अग्निः सिचनं सोमो नशानं च ॥ तथा दशपूणातिपत्तौ
पथिकृती वैश्वानरीभ्यः ॥ क्वचित्सामान्यस्मिन्निमित्ते विशेषेण बाधः ॥ यथा हवनीयानु
गर्भे ते मंथनादिभिः प्रायश्चित्तस्मान्वाहित प्रायश्चित्तेन बाधः ॥ यथा यत्रा
दृष्टार्थं सोमजपादिन विहितं ॥ तत्र दृष्टार्थं संपाद्यानां शान्ते त्रयजपः सर्वप्राय
श्चित्तेन चादृष्टार्थं कर्तव्यं ॥ अदृष्टार्थानां च नास्समुच्चयो न्यथा विद्वत्पनादृष्टा
र्थानां तु विद्वत्प एव ॥ प्रायश्चित्तकालस्तु नितानंतरमेव मुख्यः ॥ न पवधि

श्री गणेशाय नमः

२

नेव हे शुद्धेति दक्षिणाग्निं ॥ अग्ने सम्राट् शुद्धं स्वत्याहवनीयं ॥ उदगग्ने प्रागग्ने अदर्भे रग्नीय
 रिस्तृणाति ॥ अग्निमग्नीया ॥ द्वितीयपक्षे आहवनीय एव ॥ तृतीयपक्षे गार्हपत्याहवनीयेयोः ॥
 अकृताग्नि होत्र स्थाली कुर्ध्वं कपालाच न वतीति ॥ दक्षिणेन विहारं प्रोञ्जु र्वी अग्नि हो
 त्रीतिष्ठति ॥ ८ तां यजमाने नु मंत्रयते ॥ इडा सत्राभूत् कृयामि ॥ अध्वर्युर्वेदि मभिमृशति ॥
 इयमसिंधुक्षेति दोग्धा दक्षिणा मुखो दोग्धाति ॥ पूषासि ॥ वत्समुपसृज्य ॥ अग्नि होत्र स्था
 ल्या दोग्हा नेन च दोग्धि ॥ उपसृष्टं दुह्यमानां धाराघोषं यजमाने नु मंत्रयते ॥ अयक्ष्मावः
 सदेयं द्यौश्चे मं यं दधानु ॥ उत्संदुहंति ॥ दधानु ॥ स्व आथ तने पयुपविशति ॥ यथा परेणाहव

नीयं दक्षिणाति क्रम्यो पविशति ॥ विद्युदं मिमयि श्रद्धा इत्यप आचामति ॥ विहारा द्वहिर्गत्वा
 शुद्धर्थं द्विराचामेत् ॥ संचरस्त्वग्नेणाहवनीयं ॥ नूतं वासत्येनं मि ॥ सायं परिषिं वति ॥ सत्यं त्व
 र्नेमीति प्रातः ॥ गार्हपत्या दक्षिणाग्न्याहवनीयानां परिषेचनं ॥ यज्ञस्य सं गार्हपत्या अक्रम्य
 संततामुदकधाराः स्वावयेत्याहवनीयानां ॥ कर्म मंत्र धारादियोगः ॥ धृष्टिरु उपवेषमादा
 य ॥ भूलकृतस्त्रांरीः ॥ इति गार्हपत्ये दुर्विचो गारान्नि रूद्य ॥ व्यंता गार्हपत्या द्वहिरित्यर्थः ॥
 व्यंता गार्हपत्ये रित्येन कृत्या ॥ सगरास्तु ॥ इत्यभि मंत्रं जपति ॥ अग्नय आदिं सति इति सायं ॥
 आदित्यां अहर इति प्रातः ॥ इडायां पदं स्थापे ग्नाम्याः पं ययि ॥ इति ते ध्वग्नि होत्रमपि श्रयति ॥

रेतोवाग्निहोत्रं न सुश्रुतं कुर्यात् ॥ अदधेन० क्षे ॥ तृणेन ज्वलता वेक्षते ॥ दोहनसंक्षालनं सुवे
 णानीयाहार० ष ॥ इति प्रतिषिञ्चति ॥ प्रापांवास्तावे नशुद्धोदकेन वेत्यर्थः ॥ उद्भवस्त्रे० सं ॥
 हरस्त्रे० चयेति पुनर्ज्वलता वेक्ष्या ॥ अंतरितं मिश्रु ॥ त्रिःपर्यग्नि कृत्वा कंचित्कालं प्रतीक्ष्या ॥
 घर्मोसिरा० वर्त्म कुर्वन् प्रागुद्धासयति ॥ उदकं गत ॥ इह प्रजां० हेति त्रिभूमौ प्रतिष्ठापय
 ति ॥ सुभूत कृत्वा री ॥ इति गार्हपत्ये गारा ॥ अय्य ॥ देवस्यत्वा० माददे ॥ इति मंत्रावृत्या सुक्
 सुचमादाय ॥ नमंत्रावृत्तिरित्येके ॥ प्रत्युष्टं रक्षः० यः ॥ इति गार्हपत्ये प्रतितप्य ॥ अरिषोय
 जमानः प्रतीच ॥ इति युगपद्धस्तेन संमृश्य ॥ हिरण्यय० नां ॥ इत्यग्निहोत्रहवनीमभिमं

(5)

॥४॥

य॥ ओमुनेष्यामिहव्यं० नं॥ इति सायमाह॥ ओमुनेष्यानिहं इति प्रातः॥ हविर्देवानां सुइ
युपां शूक्ला॥ ओमुनेष्येषु चैरुजानीयात्॥ चतुरस्रं नयति॥ अग्नये च० मिवायवे० गि॥
सूर्याय० मि॥ चंद्रमसे० मि॥ अथ अश्विनो० मि॥ इति पंचावृत्तिनां पंचमं॥ सर्वत्र सुवर्णमुने
यति॥ पश्चिमे यद्ये परेण गार्हपत्यं कर्चं सादयति॥ गार्हपत्यहस्तं प्रतप्या हविः समृशति॥
सजुर्देवैः सायं० देहेति सायं॥ सजुर्देवैः प्रातः० इहं हेति प्रातः पुनः प्रतितप्यदशहोत्रावा
भिमृश्य पालाशीं समिधं प्रादेशमात्रा मुपरिधारयन् धस्तात्कूर्चं धारयन् गार्हपत्यस्यो
परिष्ठाद्धरन्॥ उर्वतरिक्षं वीहि॥ इति गच्छन्दशहोतारं व्याचष्टे समं प्राणैर्धारयमाणः॥ चि

॥४॥

तिस्रुकु० सामाध्वर्युः॥ अत्रप्रतिवाक्यं प्राणभेदः॥ स्वाहा अग्ने० य॥ मध्यदेशं नियच्छति॥
 वातायत्वाउद्गृह्यपुनः प्राणेः समं करोति॥ उपप्रेत० धेयात्॥ सप्त ऋषीणां० यच्छु॥ इत्य
 परेणाहवनीयमुपसादयति वेसादयति॥ प्रथमाग्निहोत्रे व्याहृतिभिर्हविरासादय
 ति॥ न प्रातः॥ ततो आहवनीयज्वालोपशान्त्यशरैर्गारेषु होमः॥ विद्युदसि० मि॥ इति हो
 म्यन्नपुत्रसृशति॥ पालाशीं समिधमादधाति॥ एषांते अग्ने० महि स्वाहा॥ अग्नेय
 इदं॥ सुचमादाय॥ प्राण्यापान्यनिर्मल्यावीक्ष्यामि क्रम्य आदित्यायां द्व्यंगुलमूलस
 मिधमभिजुहोति॥ भूर्भुवः सुवः॥ अग्निर्गो० हा॥ इति सायमग्निहोत्रं जुहोति॥ अग्नेये

6

॥५॥

ज्योतिषइदं॥ इन्द्रव्यस्तुःखेन पार्श्वेन कठिनं हविः॥ भू० सूर्यो ज्योती० सूर्याय ज्यो०॥
ह्रस्वामहदभिवीक्षते॥ इषेत्वा॥ इतिस्तुःखेन दवाचीनं सायलेपं मवमार्षि॥ ऊर्जे वे
ति ऊर्ध्वं प्रातः श्रवाचीनं न्युःश्रहस्तेनोर्ध्वं पुतानुनेत्यर्थः॥ पार्श्वेन होमपार्श्वेनेयं॥ श्रो
षधीभ्य० न्वेति बर्हिषिलेपं निमृज्य॥ श्राव० वर्षो मे यच्छ॥ स्तुचं सादयित्वा॥ अग्ने
गृहं प्रतीक्ष॥ गार्हपत्यं प्रतीक्षते॥ भू० व० सुव० स्वाहा॥ प्रजा० इ०॥ इत्युत्तरामाहुतिं पूर्वा
र्धे समिधे जुहोति॥ वर्षयसी पुत्ररामुत्तरामाहुतिं देवा॥ भूयो भक्षाय वशि नष्टि दु
त्वास्तुचमुद्गृह्य॥ रुद्रमृडा० स्वेन इतिस्तुचात्रिग्निं ज्वाला मुत्तरताकं पयति॥ रुद्रा

॥५॥

येदं॥ पूर्ववत्लेपमवमृज्य प्राचीनावीति॥ स्वधा पितृभ्यः पितृ नृजित्वा॥ इति दक्षिणेन वेदिभूषां लेपं नि
 मृज्य॥ यजमानः पितृभ्य इदं॥ यज्ञोपवीत्यपु० प्रजो मे यत्॥ सुचुः सारयित्वा॥ रश्मि० ॥ गार्ग्य
 पुरुषस्तस्य॥ वाग्भियं जमानस्य विद्युद्विदिः॥ अग्नेगृहपतेरिषद्यजुषस्वसाहा॥ इति सुवेणमा
 हंपत्यजुरोति॥ अग्रय इदं॥ अग्नेगृहपतेयस्वसाहा॥ अग्नेगृह०॥ अग्नेगृहपतेयैरपि पतेयुषिपत
 येकामायाः प्राद्याय स्वाहेत्यग्रय इ० अग्नेराभ्यप० स्वाहा॥ इति दक्षिणां प्रोक्तु० अग्र० इ० अन्नपतेन स्प० अ
 ग्रय० ते त्रेच यजमानोपतिष्ठते॥ दिवस्प्रीत्यनुवाकन॥ भर्भुवः सुचः सुप्रजाः प्रजया भूयासः सु
 वीरो वीरैः सुपोषः पोषैः॥ इति वा॥ अथांते वेदि स्थित्वा तायाः सुचोलेपमादाय दंतेन स्पर्शयन्

(7)

॥६॥

विहाराद्बुद्धिः॥ पूषासिद्धति प्राश्यापः पीत्वा ततो द्विराचम्य एवं पूषासि॥ पुनः प्राश्याचम्य स्तू
वाशेषं हस्ते वदायो दंडनवृत्योऽस्य॥ गर्भेभ्यस्त्वा गर्भान्प्रीणीद्याग्नेयं हविः प्रज
ननं० सनिवृष्टिनि॥ अग्निः प्रजां० धेहि॥ सयस्या ष० स्वाहा॥ इति प्राश्याचम्य॥ गर्भे
भ्यइदं॥ स्वयं होमेत्यागं कृत्वा प्राश्या॥ सार्यं पूहविरिति प्रातर्मंत्रं सन्नमति॥ द्विर्हस्तं
निर्लिद्या द्विर्हस्तं पूरयित्वा॥ उच्छिष्टमोज्जिवा॥ इति पराचीं निनयति॥ उच्छिष्टमा
गभ्यइदं॥ आचम्य॥ अग्नेणाहवनीयं दधैरग्नि होत्रहवणं प्रक्षाल्य॥ अङ्गिः सुचं स
कृत्सूरयित्वा॥ सर्पेभ्यस्त्वा सर्वं जिन्वा॥ इति प्रतिदिशव्युत्सिव्य॥ सर्पेभ्यइदं॥ सर्पासिपी

॥६॥

7A

१७॥

न्रीयेचएकेकांसमिधमादाय॥मंत्रत्रयसमुदायात्मकएकएवमंत्रइतिकेचित्॥तदाप्रसूग्नो
 मंत्रावृत्तिः॥परिस्तरणाभ्यपन्विनेति॥पूर्ववत्परिसमुद्य॥अंतर्वेद्येनिनीय॥पर्युक्षणंपूर्वव
 त्॥अग्निहोत्रस्तुत्यामुपश्रानीय॥अक्षितमक्षि०हा॥अक्षि०इदं॥स्त्रालीप्रक्षालनोदकमंत्रेर्वेद्या
 निनीया॥अनाज्ञातत्रयंजपेत्॥यजमानविश्वर-गांमसुश्रद्धंइत्युपश्रामति॥शुध्यर्थंविहाराद्
 द्विद्विराचम्य॥अंतर्वेद्यधर्युंस्तएत्॥अनाज्ञातत्रा०वर्चसे॥इतिशिरस्युपश्रानयति॥एषोग्नि
 होत्रावभृथः॥अग्नेनयेयुपस्त्रनि॥यस्यस्त्रयस्यदि॥अग्नेनसायमग्निहोत्रहोमेनकर्मणाश्रीपु
 रमेवुरःप्रीयता॥ॐतस्यत्॥एवमहरहःसायप्रातर्यजमानःसयमग्निहोत्रंशुद्धयात्॥पर्वणि
 वा॥अन्यत्ररुचिगदाशा॥अशौचोदोक्तस्त्रिगाभावेयजमानःश्रौतेकर्मणितकालंश्रातःशुद्धिःपक्ष
 होमशौचमध्येपिभवयेव॥अपत्तिंविनापक्षहोमकरणदोषउक्तः॥संग्रहे॥अनातुरोप्रवासीचिनश्चि

कुर्वस्ववेत्यतितंत्र
 प्रसहोमंतुयः
 त्तिरूपत्रेवः
 मिति॥

१७॥

(8)

लिकाजिन्वा॥ सर्पेतरजनांजिन्वा॥ सर्पेदेवजनांजिन्वा॥ इतितिस्त्रःस्त्रुवउसिन्वा॥
नात्रस्त्राननियमः॥ यथालिंगयागः॥ चतुर्थं प्रयित्वा॥ पृथिव्याममृतं जुहोमि स्वा
हा॥ अपरेणाहवनीयं मधुं निनीयु॥ शेषं पत्न्याजले॥ गृहेभ्यस्त्वागृहांजिन्वा॥ यदि
पत्नीनानुष्याद्भजस्वलादिनाउपविष्टानस्यादित्यर्थः॥ देवानांपत्नी० स्वाहा॥ इ
तिपत्न्यायतनेनिनयेत्॥ पत्न्येनेकत्रापि मंत्रं जलपुविभज्यनिनयेत्॥ अरपरं
स्त्रुवनिनयु॥ पृथिव्याइदं॥ गृहेभ्यइदं॥ देवानांपत्नीभ्यइदं॥ विप्रुइदं॥ आहव
नीयेस्त्रुचंप्रताप्य॥ हस्तेवधायोष्मणा॥ सप्तर्षिभ्यस्त्वासप्तर्षीजिन्वा॥ सप्तर्षिभ्यइ॥
स्त्रुगंतर्वेदिनिपाय॥ दीदिहि॥ दीदिहासि॥ दीदाय॥ इतिमंत्रत्रयेगार्हपत्यदक्षिणाग्निमाहव

मूळ प्रत पाहण्यासाठी संपर्क

इतिहासाचार्य वि.का. राजवाडे संशोधन मंडळ, धुळे
राजवाडे पथ, गल्ली नं. १, धुळे-४२४००१ (महाराष्ट्र)
दूरध्वनी क्रमांक (०२५६२) २३३८४८
Email ID : rajwademandaldhule@gmail.com